

ІСЛАНКІН С. М.

старший викладач
кафедри кримінально-правових
дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.46>

ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У науковій статті ґрунтовно досліджено міжнародний та вітчизняний досвід застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від посади. Визначено найбільш вдалі для перейняття міжнародні правові механізми застосування відсторонення від посади. На підставі аналізу положень чинного законодавства окреслено основні проблемні питання, що виникають під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від посади. Зроблено висновки, що задля забезпечення дотримання принципу правової визначеності та з метою підвищення оперативності та ефективності здійснення досудового розслідування необхідним є внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України (дали – КПК України), що регламентують процесуальний порядок застосування відсторонення від посади. Акцентовано увагу на недосконалості регламентації правових підстав для прийняття рішення про відсторонення від посади не лише за вчинення злочину, а й за вчинення кримінального проступку та наділення дізнавача, як суб'єкта здійснення дізнання по кримінальним проступкам додатковими повноваженнями щодо можливостей звернення до слідчого судді з клопотанням про відсторонення від посади, передбачення обов'язку для дізнавача, слідчого, прокурора за наявності підстав передбачених статтею 157 КПК України, звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про відсторонення від посади, у разі вчинення особою корупційного кримінального правопорушення; надання можливості слідчому звертатися до слідчого судді з клопотаннями: про відсторонення від посади, про продовження строку відсторонення від посади чи про його скасування без додаткового погодження з прокурором, передбачення обов'язку розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчим суддею, судом в день його надходження до суду, передбачення обов'язку негайного вручення копії рішення про відсторонення від посади після його оголошення особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам та обов'язку щодо його негайного виконання в порядку, передбаченому для виконання судових рішень, а у разі відсутності дізнавача, слідчого, прокурора під час оголошення судового рішення – обов'язку надіслати копію судового рішення таким особам не пізніше наступного робочого дня.

Ключові слова: *відсторонення від посади, захід забезпечення кримінального провадження, підстави застосування, процесуальний порядок застосування, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя.*

Islankin S. M. Removal from office in criminal proceedings: directions of improvement

The scientific article thoroughly examines the international and domestic experience of applying a measure to ensure criminal proceedings in the form of removal

from office. The most successful for adoption international legal mechanisms for the application of removal from office. Based on the analysis of the provisions of the current legislation, the main problematic issues arising during the application of the measure of ensuring criminal proceedings in the form of removal from office are outlined. It is concluded that in order to ensure compliance with the principle of legal certainty and in order to increase the efficiency and efficiency of the pre-trial investigation, it is necessary to make appropriate changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine (the Code of Criminal Procedure of Ukraine), which regulate the procedural procedure for applying removal from office. Attention is focused on the imperfection of the regulation of legal grounds for making a decision on removal from office not only for committing a crime, and for committing a criminal offense and giving the inquirer, as the subject of the inquiry on criminal offenses, additional powers regarding the possibility of applying to the investigating judge with a petition for removal from office, foreseeing the obligation for the investigator, investigator, prosecutor in the presence of the grounds provided for by Article 157 of the CPC of Ukraine, apply to the investigating judge, the court with a petition for removal from office, in the event of a person committing a corruption criminal offense; enabling the investigator to appeal to the investigating judge with motions: on removal from office, on the extension of the term of removal from office or on its abolition without additional agreement with the prosecutor, providing for the obligation to consider the motion for removal from office by the investigating judge, the court on the day of its receipt in court, the provision of the obligation to immediately serve a copy of the decision on removal from office after its announcement to the person, who has made a relevant request, suspect or accused, to other persons concerned and has an obligation to comply immediately with the procedure, provided for the execution of court decisions, and in the absence of an investigator, investigator, prosecutor during the announcement of a court decision – the obligation to send a copy of the court decision to such persons no later than the next working day.

Key words: *removal from office, provision of criminal proceedings, grounds of application, procedural procedure of application, investigator, investigator, prosecutor, criminal judge.*

Постановка проблеми. З огляду на положення чинного законодавства та новітньої правозастосовної практики, яка має відповідати європейським стандартам захисту прав людини, виникає потреба перегляду та удосконаленню багатьох сталих підходів до розуміння регламентації державного примусу в кримінальному процесі, та впровадження сучасних механізмів застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема і відсторонення від посади під час здійснення кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідженні теоретичних питань, пов'язаних з проблемами застосування відсторонення від посади зробили такі науковці як В.І. Фаринник, С.В. Завада, Р.Д. Арланова, Ю.М. Дьомін, Л.М. Лобойко, О.Ю. Татаров, В.Т. Нор, О.Г. Шило та ін. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, питання вдосконалення інституту відсторонення від посади не втрачає свою актуальність, зокрема і питання щодо підстав та процесуального порядку застосування вищезначеного заходу забезпечення кримінального провадження.

Метою статті є новий науковий підхід щодо напрямів удосконалення застосування відсторонення від посади.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розбудови правової держави в Україні проблема охорони прав, свобод та законних інтересів людини визначає основний напрямок розвитку державних процесів, спрямованих на гуманізацію і демократизацію життєдіяльності українського суспільства, що викликає необхідністю предметних змін

в законодавстві, його наближенню до європейських стандартів у галузі прав людини та здійснення правосуддя, створення належного правового забезпечення процесу інтеграції нашої держави до європейського простору.

Однією із умов забезпечення євроінтеграції України є адаптація національного кримінального процесуального законодавства до стандартів Європейського Союзу, відповідно до яких застосування будь-якого державного примусу і, має відповідати меті пропорційності та обґрунтованості втручання до сфери прав людини та необхідності в демократичному суспільстві.

Під «удосконаленням (вдосконаленням)» розуміють – робити досконалішим, кращим [1, с. 1506] або змінювати у бік поліпшення; результат такої зміни [2, с. 397]; або поліпшувати (робити кращим, досконалішим, більш задовільним тощо), покращувати [3, с. 785].

Пропонується розглянути напрями вдосконалення такого заходу забезпечення кримінального провадження як відсторонення від посади, під час застосування якого суттєво обмежуються конституційні права, зокрема ті, що регламентовані законодавцем в ст. 38 та ст. 43 Конституції України [4;5].

Системний аналіз наукової літератури та кримінального-процесуального законодавства дозволяє виокремити нормативно-правові та організаційні напрями вдосконалення застосування відсторонення від посади.

Задля підвищення загальної ефективності застосування вищезазначеного заходу забезпечення кримінального провадження вважаємо за доцільним зосередити увагу саме на нормативно-правових напрямках вдосконалення, оскільки необхідно визнати, що чинні нормативно-правові акти в частині регламентації застосування відсторонення особи від посади потребують певного доопрацювання та законодавчого врегулювання з метою усунення наявних протиріч. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо застосування зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження підвищить його ефективність а також буде сприяти визначенню нових форм і напрямків у вирішенні завдань кримінального судочинства.

Відповідно до ч. 3 і 4 ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї від 16 вересня 1963 р., на здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб [6].

Відповідно до положень Конституції України життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю і першочерговими завданнями забезпечується державою. Таким чином, норми Основного закону вказують на непорушність прав і свобод людини, проте законом передбачені випадки, у яких людини може бути обмежена або повністю позбавлена гарантованих їй конституцією прав та свобод. Зокрема особа може бути обмежена або позбавлена певних прав та свобод в межах та порядку визначеному кримінальним процесуальним законодавством України. Оскільки кримінальне судочинство пов'язане із державно-владним примусом, що застосовується від імені держави уповноваженими на те суб'єктами з метою захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура

Під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема вчинених особами, із застосуванням своїх посадових повноважень, практичним працівникам нерідко доводиться

стикалися з тим, що зазначені особи, використовуючи своє становище, перешкоджають розслідуванню, знищують документи, речові докази, впливають на своїх підлеглих, не дозволяють їм давати показання, з метою перешкодження встановленню обставин, що мають значення для кримінального провадження й уникнення покарання. Для запобігання таким негативним проявам, кримінальним процесуальним законодавством передбачена можливість застосування до особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, такого заходу забезпечення кримінального провадження як відсторонення від посади.

До прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», відсторонення від посади могло бути застосовано лише щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Однак відсторонення від посади як захід процесуального примусу у більшості випадків застосовується до осіб, щодо яких відкрито кримінальне провадження за вчинення ними кримінальних правопорушень у різних сферах, зокрема у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а отже у разі доведеності вини підозрюваного, обвинуваченого йому призначається покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Значна кількість кримінальних правопорушень, зокрема некваліфікуючі частини статей Кримінального кодексу України відносяться до кримінальних проступків. Отже виникає потреба розширення можливостей застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження не лише за вчинення злочину, а й за вчинення кримінального проступку та наділення дізнавача, як суб'єкта здійснення дізнання по кримінальним проступкам додатковими повноваженнями щодо можливостей звернення до слідчого судді з клопотанням про відсторонення від посади.

Окрім цього залишається актуальною проблема взаємодії прокурора та слідчого є чи не найважливішим критерієм дотримання прав учасників процесу на етапі кримінального провадження. Так, глава 10 КПК України передбачає, що основними суб'єктами ініціювання та реалізації заходів забезпечення кримінального провадження є слідчий та прокурор. Більшість заходів вони можуть ініціювати на рівних, при цьому прокурор, як процесуальний керівник у кримінальному провадженні, має забезпечити дотримання процесуального законодавства слідчим також. Доцільно згадати й про проблему погодження прокурором клопотання про відсторонення від посади, оскільки відповідно до п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор має право погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій. Відповідно до пункту 5 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-558/0/4-13 від 5 квітня 2013 року за відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не вправі звертатися до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Водночас жодними нормами не визначено строків такого погодження, що створює певні проблеми в оперативності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі відсторонення від посади [7, с.167]

Відповідно до ст. ст. 40 та 40-1 КПК України слідчий, як і дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій та здійснення досудового розслідування. Враховуючи особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо яких вирішується питання про застосування відсторонення від посади, а також з метою забезпечення швидкості та оперативності досудового розслідування виникає практична необхідність у самостійному зверненні як дізнавача так і слідчого із клопотанням про відсторонення від посади до слідчого судді без відповідного його погодження з прокурором. Таке звернення може забезпечити уникнення знищення чи підробки речей і документів, які мають суттєве значення для досудового розслідування, проявів незаконного впливу на свідків та інших учасників кримінального провадження або фактів протиправного перешкодження кримінальному провадженню іншим чином.

В даному контексті заслуговує на увагу досвід правової регламентації відсторонення від посади в Латвійській Республіці. Так в розділі 14 Кримінально процесуального кодексу Латвії визначено спеціальний порядок застосування відсторонення від посади, який іменується як «заборона на певні заняття», та відноситься до примусових заходів не пов'язаних з позбавленням волі. Відповідно до статті 254 КПК Латвії заборона на певні заняття є встановлена рішенням особи, яка здійснює провадження заборона підозрюваному або обвинуваченому тимчасово здійснювати займатись (виконувати дії) певного виду або виконувати конкретні посадові (трудова) обов'язки. Згідно статті 27 КПК Латвії під особою, яка здійснює провадження слід розуміти посадову особа або суд, які ведуть кримінальне провадження в конкретний момент. Чинним кримінально-процесуальним законодавством Латвії не закріплена необхідність винесення судового рішення для застосування вказаного заходу. Рішення виносяться, особою, яка здійснює розслідування справи та надсилається для виконання роботодавцю особи або іншій відповідній установі, та підлягає виконанню протягом трьох робочих днів з дня його отримання [8].

Такий досвід європейської країни є досить вдалим для підтвердження факту самостійності слідчого, дізнавача, прокурора під час прийняття рішення про відсторонення від посади та часткового перейняття національним законодавством, оскільки спрощення процедури прийняття рішення про застосування до особи вказаного заходу буде слугувати фактором забезпечення оперативності прийняття рішень під час досудового розслідування, а також уникнення негативних наслідків, пов'язаних із вчинення підозрюваним, обвинуваченим дій, спрямованих на перешкоджання досудового розслідування. В обґрунтування доцільності такого порядку слід також зазначити, що в практичному аспекті вирішальним завжди є час, адже протягом часу між зверненням слідчого за погодженням з прокурором клопотання про застосування заходу у формі відсторонення від посади та винесенням ухвали слідчим суддею, підозрюваний, обвинувачений може вчинити будь-які дії, що унеможливають або ускладняють хід досудового розслідування та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Окрім цього враховуючи обраний курс України на посилення боротьби з проявами корупції, виникає необхідність внесення змін до КПК України в частині встановлення вимоги щодо обов'язкового звернення дізнавача, слідчого, прокурора з клопотанням щодо відсторонення від посади у разі вчинення особою корупційного кримінального правопорушення за наявності підстав передбачених статтею 157 КПК України. Наявність регламентації в КПК України обов'язковості звернення дізнавача, слідчого, прокурора з клопотанням про відсторонення від посади до слідчого судді, суду – дозволить забезпечити дієвість кримінального провадження під час досудового розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень. Зазначений висновок узгоджується і з положенням частини п'ятої статті 65-1 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до якої особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом [9].

Також, з метою підвищення оперативності та ефективності застосування відсторонення від посади вважаємо за доцільне передбачити обов'язок розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчим суддею, судом в день його надходження до суду, а не протягом трьох днів, як це здійснюється наразі. Окрім того, передбачити обов'язок негайного вручення копії рішення про відсторонення від посади після його оголошення особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам та обов'язку щодо його негайного виконання в порядку, передбаченому для виконання судових рішень, а у разі відсутності дізнавача, слідчого, прокурора під час оголошення судового рішення – обов'язку надіслати копію судового рішення таким особам не пізніше наступного робочого дня. Саме внесення цих змін підвищить ефективність застосування відсторонення особи від посади та буде сприяти забезпеченню дієвості кримінального провадження.

Досить цікавим для порівняльного аналізу запропонованих змін є досвід кримінально-правової регламентації Федеративної Республіки Німеччини, оскільки кримінально-процесуальне право цієї держави є одним із найстабільніших у Європі. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН, ухвалений у 1887 р., і нині діє в редакції від 7 квітня 1987 р. [10].

В § 112 КПК ФРН визначено перелік підстав, за наявності яких може бути застосоване відсторонення від посади, зокрема коли при оцінці обставин окремої справи існує ризик ухилення обвинуваченого від кримінального провадження; поведінка обвинуваченого виправдовує серйозні підозри, що він може: знищувати, змінювати, утилізувати, приховувати чи фальсифікувати докази; вплинути на інших обвинувачених, свідків чи експертів у несправедливий спосіб; спонукати інших так поводитися і за наявності ризику того, що встановлення істини буде ускладнено (небезпека змови) [11]. Тому суд встановивши наявність хоча б однієї із вище зазначених підстав, що підтверджується відповідними доказами може призначити особі примусовий захід у формі відсторонення від посади шляхом видання постанови про призначення запобіжного заходу, яка підлягає негайному виконанню. Такий строк виконання зумовлений існуванням високого ризику знищення чи спотворення доказів, неправомірного впливу на суб'єктів провадження, що матиме непоправні наслідки, які можуть виникнути внаслідок перебування обвинуваченого на певній посаді чи зайняття певною професійною діяльністю.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна констатувати, що детальний аналіз міжнародного та національного законодавства, в яких регламентовано застосування відсторонення від посади а також проведене з цього приводу опитування практичних працівників (слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, адвокатів) дозволило виокремити наступні групи змін до національного законодавства щодо відсторонення від посади, а саме: 1) розширення можливостей застосування відсторонення від посади не лише під час здійснення досудового розслідування злочинів, а і під час здійснення дізнання кримінальних проступків; 2) передбачення обов'язку для дізнавача, слідчого, прокурора за наявності підстав передбачених статтею 157 КПК України, звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про відсторонення від посади, у разі вчинення особою корупційного кримінального правопорушення; 3) надання можливості слідчому та дізнавачу звертатися до слідчого судді з клопотаннями: про відсторонення від посади, про продовження строку відсторонення від посади чи про його скасування без додаткового погодження з прокурором; 4) передбачення обов'язку розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчим суддею, судом в день його надходження до суду; 5) передбачення обов'язку негайного вручення копії рішення про відсторонення від посади після його оголошення особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам та обов'язку щодо його негайного виконання в порядку, передбаченому для виконання судових рішень, а у разі відсутності дізнавача, слідчого, прокурора під час оголошення судового рішення – обов'язку надіслати копію судового рішення таким особам не пізніше наступного робочого дня.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь, 2004. 1440 с.
2. Словник української мови: в 11-и т. 1976. URL: <http://sum.in.ua>.
3. Бурячок А.А., Гнатюк Г.М., Головащук С.І. та ін. Словник синонімів української мови: в 2-х т. Київ: Наук, думка, 2001. Т. 2. : 0-Я. 2001. 960 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>
5. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : підписана 04 листоп. 1950 р. в Римі ; зі змін. та допов., внесеними

Протоколом No 14 від 13 трав. 2014 р.). Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

7. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2(65). С. 162-171.

8. Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Латвія. LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBU AKTI : [сайт]. URL: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>.

9. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n1769>.

10. Ісланкін С.М. Відсторонення від посади: міжнародний досвід регламентації. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 271-274

11. Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина : прийнятий 12 верес. 1950 р. Gesetze im Internet : [сайт]. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html#BJNR006290950BJNG001203311>.

